

տրամաբանութիւննից: Պատմիչի նշած վերջին թուականն իր նախորդ եւ հալածանքներն նախօրեակին վերաբերող գլխում է եւ 1247-ն է. «Եւ ի գալ ամին երկրորդի, յորժամ ՈՂՁ էր թուականս Հայոց [=1247 թ.], առաքինի կաթողիկոսն Կոստանդին առաքէ եկեղեցեացն Արեւելից ընծայս մետաքսառէջս... եւ մեծագոյն նափորտս ի սպաս պատարագին սրբոյ... Այլ եւ ամենայն գորքն թաթար ոչ էին թշնամի խաչի եւ եկեղեցւոյ, այլ եւ յոյժ պատուէին եւ ընծայս մատուցանէին...»²¹³: Իսկ յաջորդն արդէն՝ հալածանքներին վերաբերող գլուխներից մէկում նշուած 1249 թուականն է. «Յարձակեցան ի կողմանս Վրաց ի վերայ բազում գաւառաց... եւ զբազումս կոտորեցին եւ զեւս բազմագոյնս գերի վարեցին. գարս եւ զկանայս եւ զմանուկս գետամոյն առնէին անթիւ ի բազմութենէ: Եւ այս գործեցաւ ի ՈՂԸ թուականին Հայոց [=1249 թ.]»²¹⁴:

Գանձակեցու նկարագրած կործանարար «հարկային» արշաւանքից յետոյ (այսպիսով՝ 1248 կամ 1249 թ.) որեւէ աղբիւրում այլեւս չի տրուում նշանաւոր ամբողջ ԽօխաԱսաբերդ կամ ԽաչեԱսաբերդ անունը: Սակայն, այնուամենայնիւ, աւելի հաւանական է, որ մոնղոլ հարկահանների աւերածութիւնը վերաբերուել է միայն միջնաբերդին, իսկ նրա լանջին գտնուող իշխանական ապարանքի հատուածը շարունակել է գոյատեւել եւ ծառայել իբրեւ ներքին Խաչէնի Հասան-Ջալալեան իշխանատոհմի նստոց. այդ մասին պահպանուել են գոնէ ժողովրդական աւանդապատումները²¹⁵ (բայց խնդրի վերջնական լուծմանը կարելի է յանգել միայն հնագիտական պեղումների օգնութեամբ):

Աղբիւրագիտական համադիր քննութեամբ, թուում է, թէ յաջողում է վերհանել 1261 թ. մոնղոլների դաւադիր քաղաքականութեան հերթական շրջապտոյտին զոհ գնացած Հասան-Ջալալի միակ որդի Իււանէ Աթաբակի հետ կապուած որոշ նոր իրողութիւններ:

Կիրակոս Գանձակեցին խօսում է նրա մասին հօր նահատակութեան պահից սկսած եւ նշում միայն երկրորդ անունը. «Այսպէս կատարեցաւ այրն անարատ եւ աստուածապաշտ՝ յընթացս կատարեալ եւ զհաւատան պահեալ յԶԺ թուականին Հայոց [=1261 թ.]: Եւ առաքեաց որդի նորա Աթաբէկն [տարբ. Աթապակն] արս հաւատարիմս եւ ետ գողանալ զնշխարս հօր իւրոյ, զի ընկեցեալ կայր ի ջրհոր մի ցամաք, զի պարսիկն, որ ի տան իւրում ունէր զնա ի կապանս... եցոյց խնդրողացն զմարմին նորա եւ պատմեաց զսքանչելի երեւումն: Եւ նոցա ժողովեալ խնդութեամբ եւ բարձեալ տարան զնա ի տուն իւր եւ թաղեցին ի վանքն Գանձասար, ի գերեզմանս հարց իւրոց... Եւ կալաւ զիշխանութիւն նորա Աթաբէկն [տարբ. Աթապակն]՝ որդի նորա, հրամանաւ Հուլաւուին եւ Արղունին, այր սրբասնունդ, պարկեշտ եւ խոնարհամիտ եւ աղօթական, որպէս զմի ի սուրբ միայնակեցաց, զի ծնողքն նորա այսպէս սնուցին զնա»²¹⁶: Իսկ իր եղբրական մահուանից քիչ առաջ Աղունից կաթողիկոսարանին նուիրաբերած Աւետարանի յիշատակարանում Հասան Ջալալը յատուկ գրում էր միակ որդու մասին այսպէս. «Ե՛ս՝ Հասան Ջալալ Դաւլա՛, չոգա յարեւելս առ արքայն Նետողաց, եւ ի կողմն հիւսիսոյ՝ տոհմիւ աղխաւորն իմով անձամբս վասն խաղաղութեան եկեղեցոյ: Ես եւ ամուսին իմ {Մամքան} եւ տէառնատուր մանուկս իմ Աթաբակ չոգաք ընդ արեւելս հիւսիսոյ, եւ ես ընդ եզր աշխարհի գնացի

213 Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, գլ. ԽԳ, էջ 311-312: Հմմտ. Ասեւ վերելում, ծնթ. 204:

214 Նոյն տեղում, գլ. ԽԷ, էջ 320-321:

215 Տէ՛ս ՀՅԾՏ Բաւարան, հտ. 2, էջ 764-765. Ս. Սարգսեան, Խաչէնի ամրոցները, էջ 76-77:

216 Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, գլ. ԿԳ, էջ 391-392: